

Critical Studies in Texts & Programs of Human Sciences,
Institute for Humanities and Cultural Studies (IHCS)
Monthly Journal, Vol. 22, No. 3, Spring 2022, 151-169
Doi: 10.30465/CRTLS.2021.32176.1940

A Critical Review on the Syllabus of “Creative Writing ” Farhangian University

Fateme Jafarkamangar*

Abstract

Syllabus of the subject as a guideline and determinant policy of each course plays an important role in achieving its goals and competencies. The “Creative writing ” course is one of the general courses of Farhangian University at the aim of improving learners’ ability to write fluently and creatively. This study criticizes the existing syllabus and emphasizes obviating shortcomings to achieve the objectives. It is believed with minor changes, especially in the budgeting of existing course contents and the emphasis on high levels of learning, and it is possible to increase learners’ ability to create creative writing genres and to increase writing creativity in general. The statistical population of this study is the student–teachers in the field of educational sciences, the entrance of 1397 in Farhangian University of Mazandaran. The samples are three homogenized groups from among the 9 groups of students in this field. This study is applicable, and it has compared two experimental groups trained with changes in the topic of the control group who was trained exactly according to the topic by incorporating quasi–experimental method. The results showed that the scores of the experimental group in both writing creative literary types and in each element of creativity were significantly improved compared to the

* Assistant Professor, Department of Persian Language and literature, Farhangian University, Tehran, Iran, f.jafari@cfu.ac.ir, jafarikmangar@gmail.com

Date received: 2022-01-10, Date of acceptance: 2022-04-26

Copyright © 2018, This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA.

control group by emphasizing the need for changes or revision on the existing syllabus.

Keywords: Course Title, Creative Writing, Literary Types, Creativity, Farhangian University

نگاه انتقادی به سرفصل درس نگارش خلاق دانشگاه فرهنگیان

فاطمه جعفری کمانگر*

چکیده

سرفصل درسی به عنوان راهنما و تعیین کننده‌ی خط مشی هر درس، در کنار راهبردها، فنون و روش‌های تدریس، نقش مهمی در رسیدن به اهداف و شایستگی‌های هر درس ایفا می‌کند. نگارش خلاق یکی از دروس عمومی مختص دانشگاه فرهنگیان است که با هدف ایجاد توانایی نگارش روان و خلاقانه، در برنامه‌ی درسی این دانشگاه گنجانده شده است و انتظار می‌رود سرفصلی که برای این درس طراحی شده است، فراگیران را به سمت نگارش خلاقانه هدایت کند. پژوهش حاضر با انتقاد از سرفصل موجود و تاکید بر نارسایی آن برای دست‌یافتن به اهداف این درس، بر این باور است با برخی تغییرات جزئی به خصوص در بودجه‌بندی مباحث سرفصل موجود و تاکید بر سطوح بالای یادگیری، می‌توان هم توانمندی فراگیران را در خلق ژانرهای خلاق نگارش افزایش داد و هم خلاقیت نگارشی را به طور کلی در آن‌ها بالابرد. جامعه‌ی آماری پژوهش حاضر، دانشجویان رشته‌ی علوم تربیتی و ورودی ۹۷ دانشگاه فرهنگیان مازندران و نمونه‌ی آماری سه گروه همگن شده از بین ۹ گروه دانشجویان این رشته است. پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی است و با روش شبه‌آزمایشی به مقایسه‌ی دو گروه آزمایش که با تغییراتی در سرفصل آموزش دیدند با گروه کنترل که دقیقاً مطابق سرفصل به آن‌ها آموزش داده شد، پرداخته است. نتایج پژوهش نشان داد: نمرات گروه آزمایش هم در نگارش انواع ادبی خلاقانه و هم در تک تک عناصر خلاقیت به نحو چشمگیری نسبت به گروه کنترل بهبود داشته است و این امر بر ضرورت تغییر یا بازبینی سرفصل موجود تاکید دارد.

* استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، عضو هیات علمی دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران،

f.jafari@cfu.ac.ir, jafarikmangar@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۰/۲۰، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۲/۰۶

Copyright © 2018, This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and Adapt the material for any purpose.

کلیدواژه‌ها: سرفصل درسی، نگارش خلاق، انواع ادبی، خلاقیت، دانشگاه فرهنگیان

۱. مقدمه

برنامه‌ریزی درسی، یکی از ارکان تعلیم و تربیت است که در فرایند آموزش، نقش بسیار مهمی را بر عهده دارد و طراحی سرفصل مناسب برای هر درس، عامل مهمی برای رسیدن به اهداف آن درس است.

برنامه‌ی درسی به مجموعه‌ای از اهداف، سرفصل‌ها، محتوای دروس، روش‌های تدریس و ارزشیابی پیشرفت تحصیلی گفته می‌شود که باید بر اساس اصول خاصی تهیه و تدوین شود. برنامه‌ی درسی باید شخصیت، استعداد، توانایی و خلاقیت دانشجویان را در تمام جوانب پرورش دهد (بهرام‌بیگی، ۱۳۹۱: ۴۵). اصطلاح سرفصل یا برنامه‌ی درسی عبارت است از: «طرح یا الگویی سازمان‌دهی شده که آموزگار یا استاد را در اجرای هر چه بهتر فرایند تدریس کمک می‌کند» (بوقس، ۱۹۹۸: ۶۷؛ به نقل از متقی‌زاده و دیگران: ۱۳۹۳). سرفصل، در اصل سند مکتوب چند صفحه‌ای است که باید اطلاعات مفید درس را معرفی کند و در واقع طرحی از فعالیت‌های آموزشی است که اهداف و مقاصد یک برنامه‌ی درسی و آنچه را که یک استاد باید در کلاس درس دنبال کند، مشخص می‌کند (بهرام‌بیگی، ۱۳۹۱: ۴۵). در واقع سرفصل، هم در تعیین مسیر برای استاد نقش بسیار مهمی دارد و هم انتظارات دانشجو از درس را روشن می‌سازد. وجود سرفصل‌های کهنه، بی‌انسجام و به خصوص غیرکاربردی، علاوه بر این که سرگردانی استاد و دانشجو را در پی دارد، بلکه ساعاتی از برنامه‌ی درسی دانشجو را که می‌توانست به مطالب مفیدتر و کاربردی‌تر اختصاص داشته‌باشد، تلف می‌کند و آرامش دانشجو را برهم می‌زند. در سرفصل آموزشی باید اهداف، پیامدها و شایستگی‌های درس مشخص باشد؛ برنامه‌ی مرتبط به هر جلسه تعیین و جزئیات برنامه در راه رسیدن به اهداف، پیامدها و شایستگی‌های مدنظر تنظیم شده‌باشد.

سرفصل‌های درسی را در کشور ما وزارت علوم یا گروه‌های درسی دانشگاه‌ها اعلام می‌کنند؛ در حالی که در اغلب کشورها این کار بر عهده‌ی استاد همان درس است و در هر دانشگاهی می‌تواند متفاوت باشد (بهرام‌بیگی، ۱۳۹۱: ۴۶).

دانشگاه فرهنگیان به عنوان دانشگاهی که امروزه در داخل کشور وظیفه‌ی تربیت معلم را بر عهده دارد و با شعار تربیت معلم فکور در سال ۱۳۹۱ کار خود را رسماً به عنوان

دانشگاه آغاز کرد، با تدوین سرفصل‌های جدید نقطه‌ی تحولی را در تربیت معلمان ایجاد کرد؛ اما به دلیل شتابزدگی در تدوین آن‌ها در جزئیات بسیاری از این سرفصل‌ها انتقاداتی وجود دارد که برنامه‌ریزان آموزشی باید آن را مدنظر قرار دهند. یکی از این دروس که سرفصل آن به شدت نیازمند بازبینی است، درس نگارش خلاق است. همان‌گونه که از نام این درس پیداست، باید مبتنی بر خلاقیت باشد و یادگیری و شناخت انواع متون خلاقانه در آن، باید جای خود را به تولید و نگارش نوشته‌های خلاقانه بدهد؛ اما این که چقدر سرفصل موجود، دانشجو معلمان را به سمت این مهم سوق می‌دهد، نکته‌ای قابل تامل است که نیاز به پژوهش دارد.

این مقاله با رویکردی پژوهشی به مطالعه‌ی نقاط ضعف سرفصل موجود می‌پردازد و بر آن است تا با انجام پژوهش میدانی و شبه آزمایشی، مغفول ماندن بعد خلاقیت و آفرینشگری را در سرفصل حال حاضر درس نگارش خلاق، مشخص کند و با ایجاد تغییراتی در سرفصل حاضر و تاکید بر بخش‌هایی که به سطوح بالای شناختی یادگیری مانند تحلیل، ترکیب و ارزشیابی تاکید دارند؛ میزان افزایش خلاقیت فراگیران را به طور کلی و به تفکیک انواع ادبی و عناصر خلاقیت، مورد پژوهش قرار دهد و در نهایت با پیشنهاد راهکارهایی، این درس را به سمت خلاقیت و نوآفرینی سوق دهد؛ بر این اساس پژوهش حاضر به دنبال اثبات فرضیات ذیل است:

۱- ایجاد تغییراتی در سرفصل موجود درس نگارش خلاق، منجر به افزایش خلاقیت و نوآفرینی دانشجو معلمان خواهد شد.

۲- ایجاد تغییراتی در سرفصل حاضر و تاکید بر سطوح بالای شناختی، منجر به افزایش توانمندی دانشجو معلمان در خلق انواع ادبی خواهد شد.

۳- ایجاد تغییراتی در سرفصل حاضر و تاکید بر سطوح بالای شناختی، به افزایش نمرات دانشجو معلمان در هر چهار مولفه‌ی خلاقیت از دیدگاه تورنس منجر خواهد شد.

۲. ادبیات و پیشینه‌ی تحقیق

پیشرفت علم و تکنولوژی در دنیای امروز اگر چه کلید موفقیت و حرکت به سمت عبور از مشکلات است، اما علم و دانش به خودی خود ضامن پیشرفت و تحول نیست؛ بلکه

لازمه‌ی تحول و ایجاد نوآوری، تفکر خلاق و حل مسائل و مشکلات به روش‌های خلاقانه است. امروزه اهمیت خلاقیت بر کسی پوشیده نیست و مدارس و کلاس‌های درس از مهم‌ترین مکان‌هایی به شمار می‌آیند که باید برای شکوفایی آن تلاش کنند.

روان‌شناسان در تعریف خلاقیت، متفق القول نیستند و به خلاقیت از زوایای گوناگونی می‌نگرند؛ در گذشته، محور بحث روان‌شناسان از خلاقیت «شخص خلاق یا فرایند خلاق» بود. امروزه نیز اگرچه بسیاری از اندیشمندان به خلاقیت به عنوان یک فرایند می‌نگرند، اما تعریف آنان از خلاقیت، مبتنی بر ویژگی «مولد بودن» است (مطهری، ۱۳۸۰: ۸۲). خلاقیت، مجموعه مهارت‌های شخصی‌ای است که فرد را قادر می‌سازد تا روابط جدید را بسازد و به نتایج معنی‌دار دست پیدا کند (هوثرن و دیگران: ۲۰۱۳). تورنس خلاقیت را به طور خاص، روند حساس‌شدن به مشکلات و کمبودها و شکاف‌هایی که در دانش وجود دارد، جستجوی راه حل پس از شناسایی مشکل، حدس زدن‌ها، آزمایش فرضیات و احتمالاً اصلاح و آزمایش مجدد آن‌ها و در نهایت ارتباط دادن نتایج می‌داند (تورنس: ۱۹۶۵).

خلاقیت تنها در تولیدات علمی و صنعتی معنا ندارد؛ بلکه دارای جنبه‌های گوناگونی است که یکی از آن‌ها خلاقیت هنری است. خلاقیت ادبی یا نوشتاری نیز در این زمینه می‌گنجد و مانند سایر انواع خلاقیت بر مولد بودن تاکید دارد. در گذشته خلاقیت را امری ذاتی و موروثی می‌دانستند؛ در حالی که امروزه آن را فراتر از رویکرد درونی به حساب می‌آورند و معتقدند: خلاقیت، آموزش دادنی، پرورش یافتنی و تقویت‌شدنی است. کینزی گامن معتقد است: خلاقیت به وجود آوردن ایده‌ی جدیدی است و تفکر خلاق یک استعداد ذاتی است که با انسان به وجود می‌آید و مجموعه‌ای از مهارت‌هاست که می‌توان آن را آموخت و توسعه‌داد (عسگری، ۱۳۸۹). به اعتقاد راجرز (۱۹۷۷) نیز خلاقیت تنها یک امر ذاتی نیست؛ بلکه با آموزش می‌توان خلاقیت را در افراد افزایش داد (سام خانیان، ۱۳۸۷: ۴۲) و معلم می‌تواند با ایجاد موقعیت‌های پویا و با استفاده از شیوه‌های آموزشی خلاق، زمینه‌ی ظهور خلاقیت دانش‌آموزان را فراهم کند (درزی رامندی، ۱۳۹۳)؛ بنابراین والدین و مربیان می‌توانند با آموزش درست، مسیر خلاقیت را برای فراگیران هموار کنند. آموزش درستی که منجر به خلاقیت فراگیران شود، نیاز به روش‌ها و الگوهای مناسب و خلاقیت‌محور تدریس دارد.

امروزه انتظارات زیادی نسبت به نوآوری و خلاقیت وجود دارد. تأثیر سن و چگونگی تدریس بر رشد مهارت‌های خلاقانه، به یک سهم مهم تبدیل شده است؛ زیرا خلاقیت یک کیفیت است که در جامعه‌ی امروز جستجو می‌شود. با این حال، ایجاد و توسعه‌ی ایده‌های جدید، به آسانی به نظر نمی‌رسد و مردم اغلب در محیط‌های خلاق مبارزه می‌کنند. خلاقیت کیفیتی ذاتی نیست و نیاز به توسعه‌ی مهارت‌های استدلال پیشرفته دارد (آگوکوئه‌آ و دیگران: ۲۰۱۴). همچنین خلاقیت تنها یک عنصر نیست و از دیدگاه تورنس سازه‌ای است که خود دارای چهار عنصر است: سیالی که عبارت است از توانایی برقراری ارتباط بین اندیشه و بیان؛ به طوری که افراد را قادر سازد راه حل‌های متعددی برای حل یک مسئله‌ی واحد ارائه دهند؛ اصالت ابتکار که توانایی تفکر با شیوه‌ی غیر متداول و خلاف عادت است و مبتنی است بر جواب‌های زیرکانه، غیر معمول و تعجب آور به مسائل؛ انعطاف‌پذیری که توانایی تفکر با راه‌های مختلف، برای حل مسئله‌ی جدید است و الگوی جدیدی برای اندیشیدن طراحی می‌کند؛ بسط که توانایی توجه به جزئیات در حین انجام یک فعالیت است (تورنس و گوف: ۱۹۸۹)؛ بنابراین برای این که فراگیران ژانرهای ادبی خلاقانه را تولید کنند باید تمام وجوه و سطوح خلاقیت در آن‌ها فعال شود.

فن نوشتن عبارت است از توانایی نگارش مطالب و معانی ذهنی در قالب الفاظ مناسب، بدون معایب دستوری و متناسب با قوانین فصاحت و بلاغت که توسط صاحب‌نظران فنون ادب مقرر شده است (نوری، ۱۳۷۳: ۴۹). در واقع، امر نوشتن یک آفرینش و خلاقیت تام است که در یک طرف آن خلق افکار و اندیشه‌ها و در طرف دیگر خلق و نظم‌بخشی این اندیشه‌ها در قالب‌های زبانی مورد نظر قرار دارد. نگارش خلاق، نگارشی است که در قالب آن زبان خلق می‌شود؛ یعنی زبان در قالب‌های شناخته‌شده‌ی متعارف مورد استفاده قرار نمی‌گیرد. مصداق بارز نگارش خلاق، رمان‌نویسی یا شعر است (مهرمحمدی ۱۳۸۹: ۳۷۲). اگر انتظار داریم دانش‌آموزان از دوره‌ی ابتدایی قادر به نوشتن انشا باشند، لازم است چگونگی تفکر به‌ویژه تفکر خلاق را در آنان آموزش و پرورش داد (قاسم پور مقدم، ۱۳۸۹: ۱۰۰۰). زیرا انشا تنها درسی است که دانش‌آموزان در آن می‌توانند خویش را بازیابند و با تکیه بر قوه‌ی ابتکار و خلاقیت خود، هویت خویش را پیدا کنند (یوسفی، ۱۳۸۹: ۸۲-۸۳).

هر چند تا کنون نقد و بررسی‌ای از سرفصل درس نگارش خلاق به طور علمی و آکادمیک صورت نگرفته است؛ اما ارزیابی و نقد و بررسی سرفصل سایر دروس یا کتب درسی موجود، توسط برخی از پژوهشگران صورت گرفته است که در اینجا به آن‌ها اشاره خواهد شد:

سیدان (۱۳۹۹) در مقاله‌ای به نقد و بررسی سرفصل‌های درس نگارش و ویرایش دوره‌ی کارشناسی زبان و ادبیات فارسی پرداخته است. روش پژوهش در این تحقیق، کتابخانه‌ای بوده است و نویسنده ابتدا به انطباق سرفصل‌های دروس آیین نگارش و ویرایش در دوره‌ی کارشناسی با شاخص‌های شورای برنامه‌ریزی عالی وزارت علوم پرداخته است و در نهایت ضمن بررسی منابع موجود به کارآمدی و انطباق آن‌ها با شورای مذکور اشاره کرده است.

متقی‌زاده، روشنفکر و اسماعیلی (۱۳۹۳) در مقاله‌ای به بررسی سرفصل درس متون نظم و نثر رشته‌ی زبان و ادبیات عربی پرداختند. پژوهشگران این مقاله معتقدند: اگرچه این درس جزء دروس پایه است و نقش کارآمدی در تقویت مهارت‌های ترجمه، خواندن و سبک‌شناسی دارد، اما دارای سرفصلی است که با اهداف مورد انتظار این درس هم خوانی کامل ندارد و باید به طور جداگانه در دو بخش نظم و نثر طراحی شود. نویسندگان پژوهش حاضر پس از دریافت نظر استادان و نقد و آسیب‌شناسی سرفصل این درس، در نهایت سرفصلی متناسب با این درس پیشنهاد دادند.

بهرام‌بیگی (۱۳۹۱) در مقاله‌ی «ویژگی‌های مطلوب در تدوین سرفصل درسی دانشگاهی با نقد بر سرفصل‌های درسی رشته‌ی زبان فرانسه» به بررسی میزان مطلوبیت سرفصل‌های رشته‌ی زبان فرانسه در ایران پرداخته است و سرفصل‌ها را نیازمند بازنگری جدی دانسته و عمده‌ی اشکالات آن را در تقدم و تاخر برخی مطالب و نیاز به گذراندن برخی از پیش‌نیازها برشمرده است.

احمدی صفا و امرایی (۱۳۹۰) در پژوهشی به ارزیابی سرفصل درسی دوره‌ی کارشناسی مترجمی زبان انگلیسی از نظر رشد توانایی ترجمه‌ی دانشجویان پرداخته‌اند. در این پژوهش ابتدا الگوی توانش ترجمانی برآمده از سرفصل ترسیم شد و سپس با الگوی کلی مناسب‌تر از دیگر الگوهای امر تربیت مترجم، مقایسه شد. پژوهشگران به این نتیجه دست‌یافتند که برخی از توانایی‌های مهم برشمرده در الگوی کلی در سرفصل وجود

ندارند که عبارتند از: توانایی‌های حرفه‌ای و ابزاری، بینافردی و نگرشی؛ بنابراین افزودن برخی درس‌ها و اعمال پاره‌ای تغییرات را در سرفصل لازم دانستند.

معلم (۱۳۸۸) در مقاله‌ی «ضرورت بازنگری سرفصل دروس رشته‌ی ادیان و عرفان» به بازبینی سرفصل دروس رشته‌ی ادیان و عرفان اسلامی پرداخته‌اند. پژوهشگران این مقاله سرفصل‌های موجود را ملغمه‌ای میان رشته‌ای دانسته‌اند که فراگیران را متخصص بارنمی‌آورد. اینان با مقایسه‌ی سرفصل‌های این رشته با رشته‌های دانشگاه ادیان و مذاهب قم، معتقدند: تقسیم‌گرایش ادیان و عرفان به صورت رشته‌هایی با عناوین مستقل راهی است برای احتراز از گستردگی و کلی‌گویی سرفصل‌ها و گرایش به تخصص‌گرایی.

فرهنگی (۱۳۸۵) در مقاله‌ای تحت عنوان «بررسی و ارزیابی آیین نگارش و ویرایش ۱ و ۲ دانشگاه پیام‌نور» کتاب‌های مد نظر را مورد تحلیل قرار دادند و ضمن بیان نکات مثبت آن، مواردی نظیر نداشتن ساختار مناسب، ناهماهنگی حجم مطالب نگارش و ویرایش، وجود اشکالات متعدد نگارشی در کتاب‌ها و ... را از موارد منفی این کتاب‌ها دانستند.

۳. بدنه‌ی تحقیق

۳.۱ در آمدی بر وضعیت کنونی درس نگارش خلاق

درس نگارش خلاق، به صورت یک واحد عملی در برنامه‌ی درسی همه‌ی رشته‌های دانشگاه فرهنگیان به غیر از رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی موجود است. از آنجا که هدف این درس، نگارش و خلاقیت‌نگارشی است، به خصوص وجود آن در برنامه‌ی درسی دانشجویان رشته‌ی آموزش ابتدایی از اهمیت بالایی برخوردار است؛ زیرا مهارت نوشتن که نگارش خلاقانه نیز در آن می‌گنجد، یکی از چهار مهارت اصلی‌ای است که دانشجویان این رشته، آموزش آن را در آینده‌ی شغلی خود پیش رو خواهند داشت؛ بنابراین باید خود در آن به تبحر لازم دست پیدا کنند تا بتوانند به آموزش درست آن بپردازند. سرفصل ارائه‌شده برای این درس، باید مبتنی بر ایجاد خلاقیت در نگارش باشد؛ بنابراین فراگیران باید از سطوح پایین یادگیری به سرعت عبور کنند و به سطوح بالای یادگیری یعنی ترکیب یا آفرینش دست پیدا کنند. در اینجا به شرحی از سرفصل موجود پرداخته خواهد شد:

در معرفی درس و منطق آن نگاه‌شده‌است:

نگارش خلاق برای دانشجویان رشته‌های مختلف، نه تنها مقدمه‌ای است برای نگاشتن روان و سنجیده متون علمی، بلکه فرصتی است که ذهن، زبان و قلم دانشجویان را در تخیل مثبت تقویت نموده، زمینه را برای پرورش مفاهیم علمی، تخصصی و همچنین نگارش ساده، روان، پخته و سخته مهیا نماید (شورای عالی برنامه‌ریزی آموزشی، ۱۳۹۵)

در اهداف و پیامدهای این درس آمده‌است که دانشجو باید بتواند:

- ۱- اهمیت نگارش خلاق را در کسب مهارت‌های علمی و تخصصی تجربه نماید. ۲-
- تمایز نگارش خلاق و هنرمندانه را با دیگر نگارش‌های غیر هنری و ادبی شناسایی کند.
- ۳- اصول و قواعد کلی نگارش خلاقانه را تبیین کند. ۴- خلاقیت و توانایی خود را در نوشتن برخی از انواع نوشته‌ها و قالب‌های هنری، به کار گیرد. ۵- با تجربه‌ی نوشتن خلاق به نقد و زیباشناسی حداقلی متون هنری پردازد (همان).

این اهداف مبتنی بر سه شایستگی اساسی است که عبارتند از: دانش نگارش خلاقانه، آفرینش نگارش خلاقانه، نقد و تحلیل.

در این سرفصل، محتوای درس در ۱۶ جلسه تقسیم‌بندی شده‌است که به ترتیب عبارتند از: ۱- آشنایی با تاثیر و تاثرات نگارش خلاق در تمدن و فرهنگ بشری ۲- تشریح اهمیت و نقش زبان در جهان‌بینی، افق اندیشگی و رفتار آدمی ۳- تبیین تفاوت و تمایز بین زبان و گفتار و نوشتار ۴- تشریح تفاوت زبان ادبی با زبان علمی ۵- تبیین عوامل نوشتار خلاق؛ زبان، بیان، صورخیال ۶- تشریح عناصر مربوط به خلاقیت زبانی، بیانی و صورخیال ۷- معرفی قالب‌های ادبی که بیشترین کاربرد را در نگارش خلاق دارند. ۸- تبیین کلی قالب داستان، اهمیت آن در نگارش خلاق و عناصر داستان ۹- تشریح قالب داستان کوتاه ۱۰- توضیح قالب داستان بلند و رمان ۱۱- تشریح مشخصات قطعه ادبی ۱۲- معرفی ساختار حدیث نفس و خاطره نویسی، روزنگار و تفاوت آن‌ها ۱۳- تشریح قالب سفرنامه نویسی و مشخصات آن ۱۴- تشریح کلیاتی از نقد ادبی براساس زبان، بیان و صورخیال ادبی. ۱۵- توضیح چستی و کاربرد زندگی‌نامه خودنوشت و تفاوت آن با زندگی‌نامه نویسی ۱۶- مقایسه‌ی قالب‌های ادبی بحث‌شده و مقایسه کارکرد آن‌ها در بافت فرهنگی و هنری و اجتماعی (همان).

چنانکه مشاهده می‌شود از جلسه‌ی هشتم تا پانزدهم، یعنی نیمی از جلسات در نظر گرفته شده برای تدریس این درس، مختص شرح قالب‌های ادبی است و تنها در پایان جلسات یازدهم، دوازدهم و سیزدهم از دانشجو خواسته شده است به عنوان تکالیف عملکردی به نگارش متونی در ژانرهای معرفی شده در همان جلسه پردازد. سرفصل موجود یک جلسه‌ی کامل را به تشریح اهمیت و نقش زبان در جهان بینی و افق اندیشگی انسان اختصاص داده است؛ در حالی که دو قالب بسیار مهم داستان کوتاه و قطعه‌ی ادبی را به یک جلسه محدود کرده است. همچنین در سرفصل موجود، برای سه قالب حدیث نفس، خاطره نویسی و روزنگار، تنها یک جلسه اختصاص داده شده است و در حالی که این قالب‌ها مقدمه‌ی نویسندگی هستند، آن‌ها را در جلسه‌ی دوازدهم و حتی بعد از قالب‌هایی مثل داستان کوتاه (داستانک) و قطعه‌ی ادبی قرار داده است و مهم‌تر از همه راهی را که برای تدریس این قالب‌ها پیشنهاد کرده بسیار سستی و بیشتر مبتنی بر معرفی ساختار است و تکالیف یادگیری را نیز به خوانش چند نمونه از ژانرهای مورد نظر محدود کرده است. بر اساس وجود چنین ضعف‌هایی در سرفصل درس نگارش خلاق، این پژوهش در صدد است با تغییر بودجه‌بندی سرفصل و استفاده از روش‌های تدریس خلاقانه برای فعال کردن خلاقیت فراگیران و با استفاده از تکالیف یادگیری متفاوت، به افزایش خلاقیت دانشجومعلم‌ان و ایجاد توانایی در نگارش خلاقانه‌ی ژانرهای مد نظر در سرفصل موجود پردازد.

۲.۳ روش تحقیق

روش تحقیق در پژوهش حاضر از جهات مختلف قابل بررسی است. از آنجا که پژوهش حاضر، مقایسه‌ی نتیجه‌ی تدریس در گروه‌های مختلف بر اساس سرفصل موجود و سرفصل نگاشته شده‌ی استاد درس است، روش تحقیق در این پژوهش از نظر هدف کاربردی است. گردآوری اطلاعات به روش میدانی صورت پذیرفته است و با توجه به این که محقق در صدد مقایسه‌ی میانگین گروه‌های آزمایش و گروه کنترل است و کنترل متغیرها نیز به صورت صد درصد امکان پذیر نبوده است، این پژوهش از نوع شبه آزمایشی است. جامعه‌ی آماری در این پژوهش عبارت است از دانشجو معلم‌ان دانشگاه فرهنگیان استان مازندران و نمونه‌ی آماری شامل سه گروه همانندسازی شده از دانشجویان رشته‌ی

علوم تربیتی (آموزش ابتدایی) ورودی ۹۷ است. بدین شرح که در بین دانشجو معلمان ورودی ۹۷ دانشگاه فرهنگیان ۳ گروه که از نظر رشته‌ی تحصیلی، میانگین رتبه‌ی ورود به دانشگاه و میانگین معدل کل نیمسال گذشته، همانندی بیشتری با یکدیگر داشتند، به عنوان نمونه‌ی آماری انتخاب شدند که به طور تصادفی یک گروه به عنوان گروه کنترل و دو گروه به عنوان گروه آزمایش در نظر گرفته شد. در گروه کنترل محتوای درسی دقیقاً مشابه سرفصل موجود ارائه شد و در دو گروه دیگر این سرفصل با تغییراتی تدریس شد. در این پژوهش تغییر کامل سرفصل مد نظر نبوده است؛ بلکه در دو گروه آزمایش نیز همان سرفصل، متها با تغییر بودجه‌بندی ارائه شد؛ به طوری که مباحث مرتبط با شناخت و یادگیری در جلسات کمتر و مطالب مرتبط با خلق و نوآفرینی در جلسات بیشتری ارائه شد و از راهکارهای خلاقانه و روش‌های نوین یاددهی و یادگیری که همگی مبتنی بر بحث و نقد گذاشته شده بودند استفاده شد؛ بدین ترتیب که مباحث تعریفی و آنچه مربوط به دانش نگارش خلاقانه بود، تنها در دو جلسه ارائه شد و ۱۴ جلسه‌ی دیگر با تاکید بر آموزش نگارش انواع ادبی خلاقانه که در سرفصل موجود مبتنی بر ارائه بوده است؛ مانند روزنگار، خاطره، داستان کوتاه و قطعه‌ی ادبی، با روش‌ها و راهبردهای خلاقانه‌ای نظیر بارش مغزی، بدیعه‌پردازی، استقرایی، کلاس معکوس و... تدریس شد. در این جلسات به خوانش نمونه‌های برجسته از هر ژانر و نقد و بررسی نوشته‌های خلاقانه، آفرینش متن خلاقانه و نقد و تحلیل نوشته‌های دانشجو معلمان اختصاص یافت. پس از پایان تدریس، از هر سه گروه خواسته شد در محیطی مشابه، در هر چهار ژانر ارائه شده مطالب خود را بنویسند؛ سپس نوشته‌های آنان مورد تحلیل محتوا قرار گرفت.

ابزار پژوهش شامل لیستی بود که عناصر مرتبط با هر چهار ژانر در آن ذکر شد. برای هر کدام از ژانرها ۲۰ نمره در نظر گرفته شد و به نسبت اهمیت هر یک از عناصر به آن‌ها ضریب وزن داده شد. بر این اساس مولفه‌ها و عناصر مرتبط با هر نوع ادبی با مراجعه به مقالات و کتب و مشورت با استادان ادبیات استخراج شد که در اینجا به تفکیک نوع ادبی، ارائه خواهد شد. اعدادی که کنار هر مولفه قرار داده شده بیانگر ارزشی است که به هر مولفه اختصاص داده شده است:

روزنگار: زبان (۳)، توصیف رئالیستی (۴)، توصیف اکسپرسیونیستی (۴)، جزئی‌نگری

(۳)، ثبت رخدادهاى عمده (۳)، بازتاب نگرش نویسنده به جهان (۳).

نگاه انتقادی به سرفصل درس نگارش خلاق ... (فاطمه جعفری کمانگر) ۱۶۳

سفرنامه: زبان (۲)، طرح منسجم (۲)، روایتگری (۲)، تمهیدات ادبی (۲)، توصیف رئالیستی فضا و موقعیت (۳)، توصیف اکسپرسیونیستی فضا و موقعیت (۳)، بازتاب دیدگاه خاص نویسنده به جهان (۲)، توجه به جزئیات (۲)، کشش داستانی (۲)
قطعه‌ی ادبی: زبان (۵)، موسیقی (۵)، تصویر سازی (۵)، عاطفه‌ی شعری (۵)، اندیشه‌ی شعری (۵)

خاطره: زبان (۲)، پیرنگ (۲)، روایتگری (۲)، توصیف و فضا سازی (۲)، گفتگو (۲)، شخصیت پردازی (۲)، کشمکش (۲)، کشش داستانی (۲)، مخاطب محوری (۲)، پایان بندی (۲).

داستان: زبان (۲)، پیرنگ (۲)، توصیف و فضا سازی (۲)، زاویه‌ی دید (۲)، شخصیت پردازی (۲)، زمان و مکان (۲)، گفتگو (۲)، کشمکش (۲)، کشش و نقطه‌ی تعلیق (۲)، پایان بندی (۲).

تمامی نوشته‌های دانشجو معلمان، به تفکیک عناصر نامبرده‌ی مختص هر نوع ادبی و بر اساس هر یک از ۴ مولفه‌ی خلاقیت یعنی سیالیت، اصالت، انعطاف و بسط نمره‌گذاری شد و نتایج یافته‌ها به وسیله‌ی نرم افزار متلب (Matlab) مورد ارزیابی قرار گرفت.

۳.۳ یافته‌های پژوهش

در این قسمت از پژوهش حاضر، ابتدا میانگین نمرات هر سه گروه به تفکیک نوع ادبی و مولفه‌های خلاقیت در جدول‌هایی ارائه‌شد و سپس تفاوت آن‌ها در نمودارهایی نشان داده‌شد.

جدول ۱. میانگین نمرات گروه یک (کنترل)

انواع ادبی	سیالیت	اصالت	انعطاف	بسط	میانگین
روزنگار	۱/۴۲	۰/۶۴	۰/۷۰	۰/۹۸	۰/۹۴
سفرنامه	۰/۷۴	۰/۳۳	۰/۳۸	۰/۵۳	۰/۵۰
قطعه ادبی	۱/۳۲	۰/۶۶	۱/۰۹	۱/۰۷	۱/۰۳
خاطره	۰/۸۳	۰/۳۰	۰/۴۰	۰/۵۶	۰/۵۲
داستان	۰/۹۷	۰/۳۴	۰/۴۴	۰/۷۱	۰/۶۲

۱۶۴ پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، سال ۲۲، شماره ۳، خرداد ۱۴۰۱

۰/۷۲	۰/۷۷	۰/۶۰	۰/۴۵	۱/۰۶	میانگین
------	------	------	------	------	---------

جدول شماره‌ی یک نشان‌می‌دهد در گروهی که درس نگارش خلاق دقیقاً مطابق سرفصل موجود ارائه شده‌است میانگین نمرات انواع ادبی مورد مطالعه، با در نظر گرفتن نمرات سیالیت، اصالت، انعطاف و بسط، ۰/۷۲ به دست آمد.

جدول ۲: میانگین نمرات گروه دو (آزمایش ۱)

انواع ادبی	سیالیت	اصالت	انعطاف	بسط	میانگین
روزنگار	۲/۳۶	۱/۷۹	۲/۰۲	۱/۹۹	۲/۰۴
سفرنامه	۱/۳۲	۰/۸۱	۰/۸۸	۱/۰۶	۰/۹۹
قطعه ادبی	۲/۱۳	۱/۹۳	۲/۵۲	۲/۳۷	۲/۲۴
خاطره	۱/۳۸	۰/۹۵	۱/۱۷	۱/۲۲	۱/۱۸
داستان	۱/۴۱	۰/۹۳	۰/۸۴	۱/۲۷	۱/۱۱
میانگین	۱/۷۰	۱/۲۸	۱/۴۹	۱/۵۸	۱/۵۱

جدول شماره‌ی دو نتایج حاصل از گروه نخست آزمایش یا گروه ۲ پژوهش را نشان‌می‌دهد؛ در این گروه که درس نگارش خلاق، با تفاوت در بودجه‌بندی و با تاکید بر سطوح بالای یادگیری تدریس شده‌است، نمرات انواع ادبی مورد مطالعه با در نظر گرفتن نمرات سیالیت، اصالت، انعطاف و بسط ۱/۵۱ به دست آمد.

جدول ۳: میانگین نمرات گروه سه (آزمایش ۲)

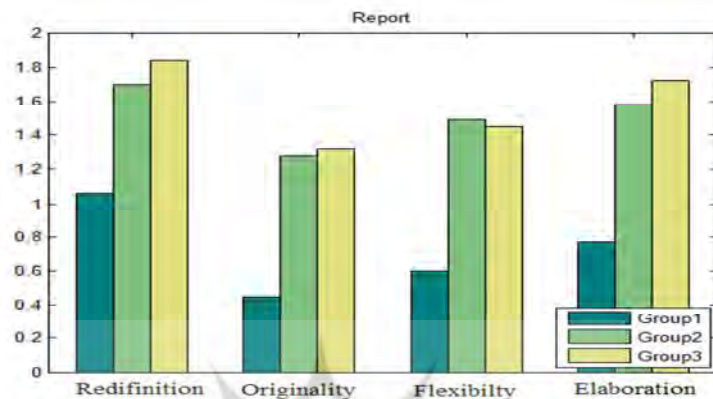
انواع ادبی	سیالیت	اصالت	انعطاف	بسط	میانگین
روزنگار	۲/۵۲	۱/۸۵	۲/۰۳	۲/۲۷	۲/۱۷
سفرنامه	۱/۱۶	۰/۸۸	۰/۹۲	۱/۱۰	۱/۰۲
قطعه ادبی	۲/۷۱	۲/۰۹	۲/۲۴	۲/۶۵	۲/۴۲
خاطره	۱/۴۱	۰/۹۱	۱/۱۹	۱/۱۹	۱/۱۷
داستان	۱/۳۹	۰/۸۷	۰/۸۸	۱/۳۸	۱/۱۳
میانگین	۱/۸۴	۱/۳۲	۱/۴۵	۱/۷۲	۱/۵۸

جدول شماره‌ی ۳ نتایج حاصل از دومین گروه آزمایش یا گروه ۳ پژوهش حاضر را نشان‌می‌دهد؛ بنابراین در دومین گروه آزمایش نیز که درس نگارش خلاق با تفاوت در

نگاه انتقادی به سرفصل درس نگارش خلاق ... (فاطمه جعفری کمانگر) ۱۶۵

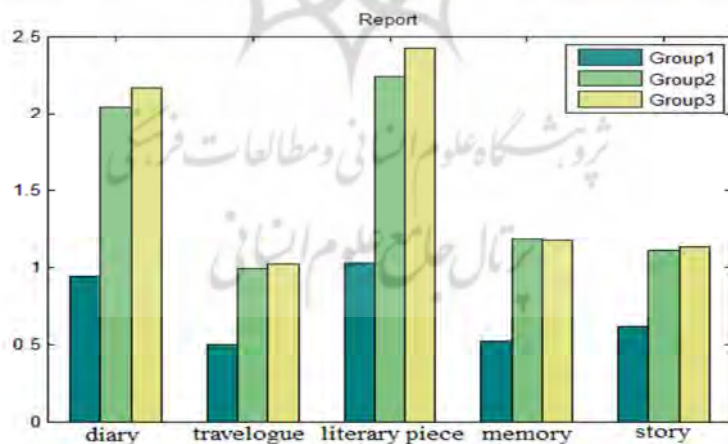
بودجه‌بندی و با تاکید بر سطوح بالای یادگیری تدریس شده است، نمرات انواع ادبی مورد مطالعه با در نظر گرفتن نمرات سیالیت، اصالت، انعطاف و بسط ۱/۵۸ به دست آمد.

نمودارهای زیر تفاوت نمرات سه گروه را به صورت تصویری نمایش می‌دهد:

نمودار ۱: میانگین نتایج سه گروه به تفکیک ابعاد خلاقیت

نمودار ۱ مقایسه‌ی عناصر خلاقیت را بین سه گروه نشان می‌دهد. تفاوت گروه دو و سه که با تغییراتی در سرفصل آموزش دیدند با گروه یک که دقیقاً مطابق سرفصل آموزش دیدند کاملاً مشهود است.

نمودار ۲: میانگین نتایج سه گروه به تفکیک ژانرها

نمودار ۲، مقایسه‌ی نتایج انواع ادبی مورد مطالعه را بین سه گروه نشان می‌دهد. در این نمودار تفاوت نمرات کسب‌شده‌ی گروه دو و سه که با تغییراتی در سرفصل آموزش دیدند با گروه یک که دقیقاً مطابق سرفصل آموزش دیدند مشهود است.

۴. نتیجه گیری

تحلیل داده‌های به دست آمده در بررسی سرفصل درس نگارش خلاق، نشان می‌دهد: به وجود آوردن تغییرات جزئی در بودجه‌بندی دروس و تاکید بیشتر بر سطوح بالای یادگیری مانند نقد و آفرینش می‌تواند تاثیر عمیقی در افزایش خلاقیت فراگیران داشته باشد و فرصتی ایجاد شود تا ذهن، زبان و قلم دانشجویان در جهت تحیل مثبت حرکت کند تا زمینه را برای پرورش مفاهیم علمی و تخصصی و نگارش ساده و روان، پخته و مهیا کند.

پژوهش حاضر نشان می‌دهد علی‌رغم آنچه که در اهداف و پیامدهای یادگیری این سرفصل آمده‌است، سرفصل موجود دارای ضعف‌هایی است که فراگیران را به توانمندی‌های لازم نمی‌رساند و تقویت سطوح بالای شناختی را به خوبی ممکن نمی‌سازد؛ بنابراین وجود تغییراتی در سرفصل موجود ضروری می‌نماید. پژوهش حاضر از این منظر و هم از این جهت که سرفصل یک درس را به طور خاص مورد بازبینی و انتقاد قرار داده‌است، با پژوهش‌های سیدان (۱۳۹۹)، متقی زاده و همکاران (۱۳۹۳) و فرهنگی (۱۳۸۵) هم سو است. اما آنچه که پژوهش حاضر را از سایر پژوهش‌های انجام‌شده در این حوزه منفک می‌کند روش اجرای این پژوهش است. سایر پژوهش‌های موجود به صورت کتابخانه‌ای، نظرسنجی و مقایسه‌ای انجام شده‌است و این در حالی است که پژوهش حاضر با استفاده از رویکرد شبه‌آزمایشی و به شیوه‌ی میدانی وارد عمل شده‌است.

نخستین کاری که این پژوهش برای رسیدن به هدف توانمندی فراگیران در نگارش خلاقانه انجام داد، تغییر در بودجه‌بندی سرفصل و تاکید بر بخش‌هایی بوده‌است که بر آفرینشگری و خلق تاکید داشتند. این بخش از پژوهش، از جهاتی با پژوهش متقی‌زاده و همکاران (۱۳۹۳) که کلی بودن سرفصل را مورد انتقاد قرار دادند سازگار است.

توجه به تک تک عناصر مربوط به هر یک از انواع ادبی در آموزش و تاکید بر افزایش همزمان مولفه‌ها و چهار عنصر خلاقیت از دیدگاه تورنس یعنی سیالیت، اصلت، انعطاف و

بسط از جمله مهم‌ترین رویکردهای آموزش در این پژوهش بوده‌است و نوشته‌های فراگیران نیز بر همین اساس مورد تحلیل محتوا قرار گرفت. نتایج تحلیل محتوای نوشته‌های فراگیران در هر سه گروه (یک گروه کنترل و دو گروه آزمایش)، نشان داد: نمرات دو گروه آزمایش که با تغییر سرفصل موجود آموزش دیدند به شکل قابل ملاحظه‌ای نسبت به گروه کنترل بالاتر بوده‌است؛ به طوری که میانگین گروه کنترل به تفکیک انواع ادبی و عناصر خلاقیت ۰/۷۱ به دست آمد و این در حالی است که میانگین گروه (۱) آزمایش، به تفکیک مولفه‌ها و عناصر ذکر شده ۱/۵۱ و گروه (۲) آزمایش ۱/۵۸ بوده‌است؛ بنابراین گروه (۱) آزمایش ۵۲ درصد و گروه (۲) آزمایش ۵۵ درصد نسبت به گروه کنترل بهبود داشته‌است. این در حالی است که نمرات دو گروه آزمایش بسیار به یکدیگر نزدیک بوده‌است و تنها ۰/۰۴ تفاوت بین این دو گروه مشاهده شد و این نکته فرض اول پژوهش ما را به خوبی تایید می‌کند. همچنین با توجه به جزئیات مندرج در هر جدول می‌توان مشاهده کرد که فراگیرانی که با سرفصل پیشنهادی در این پژوهش آموزش دیدند، در همه‌ی انواع ادبی و هر چهار مولفه‌ی خلاقیت، به بهبود قابل توجهی دست یافتند و این نکته فرض دوم و سوم پژوهش ما را نیز تایید می‌کند.

بنابراین پیشنهاد می‌شود برای درسی مانند نگارش خلاق که مبنای آن بر نوآفرینی و خلاقیت نهاده شده‌است، سرفصل جدیدی طراحی شود که با هدف مذکور همخوان باشد و بیشترین تأکیدش بر سطوح بالای شناختی، به خصوص ترکیب باشد. این تغییر سرفصل حتی می‌تواند با تغییر در بودجه بندی در بخش‌های پیشنهادی برای جلسات مختلف نیز همراه باشد.

کتاب‌نامه

احمدی صفا، محمد؛ امرایی، علی‌رضا (۱۳۹۰). «ارزیابی سرفصل درسی دوره‌ی کارشناسی مترجمی زبان انگلیسی از نظر رشد توانش ترجمانی دانشجویان»، مطالعات زبان و ترجمه، شماره‌ی ۳، ۲۹-۵۰.

بهرام‌بیگی، مه‌ری (۱۳۹۱). «ویژگیهای مطلوب در تدوین سرفصل درسی دانشگاهی با نقد بر سرفصلهای درسی رشته زبان فرانسه»، پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی، شماره‌ی ۲۵، ۴۴-

- بوقس، نجاه عبدالله محمد (۱۹۹۸). فاعلیه برنامه تدریسی مقترح فی تنمیه مهارت تدریس المفاهیم العلمیه لمدی الطالبات المعلمات بكلیه التریبه بجده، رساله دکتورا، کلیه البنات بجده، السعودیه.
- درزی رامندی، هادی؛ عصاره، علیرضا؛ جراره، جمشید (۱۳۹۳). «تأثیر تدریس به روش بدیعه پردازی برافزایش خلاقیت و پیشرفت تحصیلی درس تعلیمات اجتماعی»، فصلنامه‌ی علوم تربیتی، دوره ۱۱، شماره ۱۵، ۶۸ - ۷۹.
- سام خانیان، محمدریغ (۱۳۸۷). خلاقیت و نوآوری در سازمان آموزشی (مفاهیم، نظریه ها، تکنیک و سنجش)، چ ۲، تهران: رسانه‌ی تخصصی.
- سیدان، الهام (۱۳۹۹). «رویکردی انتقادی به سرفصل‌های مربوط به نگارش و ویرایش در برنامه‌ی درسی دوره‌ی کارشناسی زبان و ادبیات فارسی»، پژوهش‌نامه‌ی انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال ۲۰، شماره ۴، ۲۸۹-۳۱۵.
- شورای عالی برنامه‌ریزی آموزشی (۱۳۹۵). برنامه‌ی درسی دوره‌ی کارشناسی پیوسته، تهران: دانشگاه فرهنگیان.
- عسگری، محمد (۱۳۸۶). «تأثیر روش‌های آموزش خلاقیت بر میزان خلاقیت دانش‌آموزان پایه‌ی چهارم ابتدایی»، پژوهش‌های روانشناختی، شماره ۱۰، ۸۲-۹۸.
- فرهنگی، سهیلا (۱۳۸۵). بررسی و ارزیابی آیین نگارش و ویرایش ۱ و ۲ دانشگاه پیام نور، نامه‌ی علوم انسانی، شماره ۱۴، ۱۵۱-۱۵۷.
- قاسم پور مقدم، حسین ۱۳۸۹ «تفکر خلاق و شیوه‌های پرورش آن»، کتاب نگارش: حسینی نژاد، تهران، لوح زرین، ۹۹۲-۱۰۰۷.
- مطهری، محمدرضا (۱۳۸۰). «نقش معلم در شکوفایی خلاقیت»، معرفت، ۵۰: ۸۲-۸۶.
- مهرمحمدی، محمود (۱۳۸۹). «نگارش خلاق، حوزه‌ی مغفول برنامه درسی»، کتاب نگارش ۳، حسینی نژاد، تهران: لوح زرین، ۳۶۰-۳۹۳.
- نوری، نظام‌الدین (۱۳۷۳). شیوا سخن، شیوه‌ی تعلیم انشا، نویسندگی و نامه‌نگاری، بابلسر: زهره.
- متقی زاده، عیسی؛ روشنفکر، کبری؛ اسماعیلی، سجاد (۱۳۹۳). «نقد و بررسی سرفصل درس متون نظم و نثر رشته زبان و ادبیات عربی در مقطع کارشناسی و ضرورت بازنگری در آن»، پژوهش‌نامه‌ی انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال ۱۴، شماره ۴، ۹۳-۱۰۸.
- معلم، ملیحه (۱۳۸۸). «ضرورت بازنگری سرفصل دروس رشته‌ی ادیان و عرفان» پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی، شماره ۲۱، ۷۷-۹۱.

- Agoguéa, Marine; Poirel, Nicolas; Pineaub, Arlette; Houdé, Olivier; Cassotti, Mathieu(2014)
“The impact of age and training on creativity :A design-theory approach to study fixation effects” Thinking Skills and Creativity, 11 No, 33-41
- Torrance, E .P .& Goff, K.(1989) .a quiet revolution .Journal of Creative Behavior 23 (2)136-145 .
- Torrance, E .P (1965) .Scientific views of creativity and factors affecting its growth .Journal of the American Academy of Arts and Sciences, 94)3(, 663–681.
- Hawthorne, G., Quintin, E .M., Saggarr, M., Bott, N., Keinitz, E., Liu, N., et al (2013)Impact and sustainability of creative capacity building :The cognitive, behavioral, and neural correlates of increasing creative capacity Vol .1 Berlin, Germany :Springer.

